

Tina Kosi

Tradicija slovenske gledališke dejavnosti v slovenskem jeziku v Celju pred ustanovitvijo profesionalnega gledališča

1. Prve predstave v slovenskem jeziku v Celju pod vodstvom Janeza Jeretina in Josipa Drobniča

Na celjskem se je gledališka dejavnost začela razvijati postopno. Že leta 1791 so se pojavljali prvi zametki nemškega gledališča. Večino predstav so uprizorili diletantje ali potujoče igralske skupine in so večinoma služile le zabavi meščanstva.

16. septembra 1849 so odprli železniško progo Celje–Ljubljana; to je bil povod za prvo predstavo v slovenskem jeziku v Celju. Uprizorjena je bila Linhartova *Županova Micka*, za kar je imel največje zasluge tiskar Janez Jeretin skupaj s profesorjem Josipom Drobničem. V spomin na ta dogodek so ob 100-letnici prve uprizoritve *Županove Micke* leta 1949 na stolp postavili spominsko ploščo, ki krasi gledališko stavbo še danes. Drobnič je bil duhovnik, ki je imel željo, da bi izdajal literarno glasilo. Tako je 3. januarja 1850 izšla *Slovenska Čbela*. Istega leta je bila ustanovljena tudi prva dramatična šola. Uprizorili so Kotzebujevovo veseloigro *Raztresenca*. V tem času so se slovenske predstave lahko igrale le, če so bile uprizorjene za dobrodelne namene. V tej sezoni so uprizorili še veseloigro *Goljufani starec* in igro *Tat v mlinu*; ob tem dogodku je Bleiweis je v svojih Novicah poročal: »Slava in hvala verlim Celjanom, ki se tako pridno obnašate v gledišu domorodnem, memo Ljubljane, ki sedaj tako sladko spi.« (Fedor Gradišnik: *Dva spominska simbola celjske predvojne gledališke dejavnosti in kažipot povojnim generacijam*; v: *Gledališki list Mestnega gledališča Celje*, Anton Tomaž Linhart: *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, sezona 1953/54, št. 7, str. 235) 7. marca 1852 je bila prav tako v Celju zadnja predstava v slovenščini *Županova Micka* v korist pogorelcem v Levcu. Nato je gledališko delovanje zamrlo za dolgih dvanajst let.

2. Celjska čitalnica

Od leta 1861 dalje so se po slovenskih mestih začele ustanovljati čitalnice, v katerih naj bi se predvsem bralo in zbiralo Slovence k »besedam«. Tam sta se z glasbo, petjem, plesom in igrami gojili narodna zavest in družabnost. Leta 1862 je bila ustanovljena celjska čitalnica

pod vodstvom dr. Štefana Kočevarja in njegovih najožjih sodelavcev Frana Kapusa, Ivana Žuže in Andreja Pirnata. Čitalnica je postala izhodišče in središče vsega narodnega gibanja. Edvard Jeretin je z veliko požrtvovalnosti nasledil delo očeta Janeza Jeretina, ki je uprizarjal predstave v slovenskem jeziku, in tako je bila 18. decembra 1864 uprizorjena prva gledališka predstava celjske čitalnice z naslovom *Dobro jutro* avtorja V. K. Kliepera. V letih od 1864 do 1868 so uprizorili celo vrsto predstav. Čitalnica je bila takrat brez vsakršne odrske opreme, brez kulis, brez kostumov, med njenimi člani je bil problematičen tudi jezik, saj jih večina ni znala pravilne slovenščine. Prav tako jih je pestilo pomanjkanje iger v domačem jeziku. Leta 1866 je bila odigrana zadnja predstava – veseloigra *Le naravnost* v slovenskem jeziku v prostorih gledališča. Ostale igre, ki so jih uprizarjali v čitalniškem obdobju, so bile uprizorjene v Tapajnerjevi hiši pri kolodvoru, ki je imela tudi malo dvorano. Igre v slovenščini so se sicer še igrale v prostorih celjske čitalnice, ki pa je imela zelo resne finančne težave, saj je vsako leto izgubljala več članov, ki so plačevali članarino. Zato so 25. novembra 1873 sprejeli sklepe, da za najemnino prostorov čitalnice ni več sredstev in da se vse njeno premoženje proda po polovični ceni. Po smrti Edvarda Jeretina je delovanje čitalnic v gledališkem smislu popolnoma zamrlo, saj nikakor niso zmogli zbrati zadostnega števila ljudi, ki bi bili pripravljene sodelovati v gledališki igri. Kljub težavam je Ivanu Jermanu leta 1887 uspelo uprizoriti še dve predstavi, ki pa sta bili le kratki komični enodejanki.

3. Celjsko pevsko društvo z doktorjem Vladimirjem Ravniharjem in Rafkom Salmičem

Iz čitalniških vrst so se v devetdesetih letih formirala razna društva, ki so prevzela nase gledališko dejavnost: Sokol, Slovensko delavsko podporno društvo in Celjsko pevsko društvo. Dogovarjali so se celo za gostovanja predstav iz Ljubljane, ki pa jih žal ni bilo mogoče prenesti v premajhne prostore čitalnice. Nemci svojega gledališča zaradi političnih trenj tudi niso hoteli prepustiti slovenskim predstavam. Vsi so čakali na dograditev Narodnega doma in čitalnica je ponovno postala le mesto za branje in razpravljanje. Celjsko pevsko društvo je nastalo leta 1894 pod vodstvom dr. Vladimirja Ravniharja, ki je ustanovil močen igralski ansambel in z njim uprizoril številne igre, predvsem burke in veseloigre. Po njegovem odhodu v Ljubljano leta 1901, ga je nasledil Rafko Salmič, ki je prevzel vso gledališko dejavnost do leta 1919. Pomembna predstava iz tega obdobja je Jurčič-Govekarjev *Deseti brat* (januar 1902), kjer je Salmič blestel v vlogi Krjavlja. Opogumljeni po tem uspehu, so se takoj lotili še uprizoritve *Rokovnjačev* (marec 1902). Ob zabavnih igrah so se postopoma začeli ukvarjati tudi z resnejšo repertoarno politiko. Pri tem so imeli težave z občinstvom, saj so si ljudje

želeli zgolj zabave, financiranje gledališke dejavnosti pa je bilo odvisno izključno od inkasa predstav. Leta 1906 je prišlo do velike krize znotraj Celjskega pevskega društva zaradi nesoglasji in tekmovalnosti za prevzem vodstva. Na občem zboru leta 1919 je bil soglasno sprejet sklep o ustanovitvi samostojnega dramatičnega društva.

4. Dramatično društvo in Ivan Prekoršek, kratko, vendar pomembno obdobje Milana Skrbinška, čas do konca 2. svetovne vojne

Dramatični odsek Celjskega pevskega društva se je osamosvojil v Dramatično društvo (1910) pod vodstvom Ivana Prekorška. Dramatično društvo je želelo postaviti nove temelje gledališča s stalnim igralskim ansamblom, režiserjem, pametno repertoarno politiko in disciplino. Prekoršek je v ekipo pritegnil tudi mladino, ki se ni več zadovoljila zgolj s starokopitnim repertoarjem, temveč so zahtevali modernejše gledališko ustvarjanje. S pričetkom prve svetovne vojne je delovanje Dramatičnega društva zamrlo za štiri leta. Prva svetovna vojna je uničila večino dokumentov stoletne tradicije celjskega gledališkega delovanja. Po propadu Avstro-Ogrske pa so stavbo poklicnega gledališča že zgradili gledališniki okrog Ivana Prekorška, Stanka Gradišnika, Milana Skrbinška in Adolfa Pfeiferja.

Slovenske predstave so se v prostore gledališča vrnile šele po koncu prve svetovne vojne, ko so Slovenci postali lastniki gledališke zgradbe in se je Dramatično društvo preselilo v prostore Mestnega gledališča. 1. februarja 1919 je bila na odru Mestnega gledališča ponovno (po 53 letih) igrana predstava v slovenskem jeziku *Legionarji*. V tem času so jih pestili hudi kadrovske problemi ter osebna in politična trenja. Igrali so pretežno burke in veseloigre po okusu občinstva, občasno pa tudi resnejša dela. Leta 1920 je prišel v Celje kot ravnatelj Mestnega gledališča Celje Milan Skrbinšek. Skrbinšek je želel postaviti v Celju poklicno gledališče in je ustanovil dramatično šolo za pridobivanje novega kadra. S svojo dramatično šolo, z reorganizacijo celotnega tehničnega, administrativnega in umetniškega področja takratnega Dramatičnega društva je Skrbinšek že ustvaril pogoje za poklicno gledališče. Nezdrave strankarske razmere, zastarelost in nezrelost takratne malomeščanske publike pa so onemogočili njegov načrt. »Kratka, a umetniško bogata je bila sezona Skrbinškovega delovanja v Celju, ki ga je moral zapustiti zaradi nerazumevanja vladajočih političnih faktorjev, katerim je bilo gledališče v prvi vrsti zavod, ki naj bi služil njihovim ciljem, ne pa umetnosti ...« (Fedor Gradišnik: *Milan Skrbinšek v Celju*; v: Gledališki list Mestnega gledališča Celje, Friedrich Schiller: *Marija Stuart*, sezona 1951/52, št. 1, str. 4) Skrbinška je

nasledil Adolf Pfeifer, ki se mu je leta 1922 pridružil igralec in režiser Fedor Gradišnik, ki je postal v obdobju med obema vojnama ključna osebnost gledališkega življenja v Celju. Fedor Gradišnik je v času od 1922 do 1962 (z izjemo časa med okupacijo, ko je bil izseljen v Srbijo) vodil gledališko dejavnost in poskušal ustanoviti poklicno gledališče skupaj z Milanom Skrbiniškom, Radom Železnikom, Hinkom Nučičem, Vekoslavom Jankom, Milanom Kovičem, Valom Bratino in Adolfom Pfeiferjem.

Druga svetovna vojna je ponovna zaustavila delovanje slovenskih gledališnikov, uničil pa se je tudi precejšen del stavbe gledališča.

5. Obdobje po 2. svetovni vojni do profesionalizacije gledališča leta 1950

30. maja 1945 je režiser Hinko Leskovšek sklical avdicijo v veliki dvorani Narodnega doma. Med igralkami se je avdicije udeležila tudi Nada Božič. Po avdiciji jim je razdelil vloge za Borovo igro *Raztrganci*, premiera je bila 8. julija 1945 v Narodnem domu. Nato se je iz izgnanstva v Srbiji vrnil Fedor Gradišnik, ki je bil eden najpomembnejših predvojnih gledališnikov v Celju. Gledališče je takrat delovalo kot ljudskoprosvetna dejavnost pod okriljem oddelka za ljudsko prosveto okrožnega odbora OF in se nato poimenovalo Ljudskoprosvetno društvo.

Novembra 1945 so se zbrali predstavniki oblasti, sindikatov, predstavniki različnih organizacij in zastopniki okrožnega gledališča z namenom začetka kampanje za obnovo porušenega gledališča. Leta 1946 je stekla obnova gledališča, ki je trajala dolgih 8 let.

6. decembra 1950 je bilo ustanovljeno poklicno gledališče z imenom Mestno gledališče Celje, ki se je kasneje preimenovalo v Ljudsko gledališče Celje z odločbo, ki jo je izdala MLO po del. št. I/1 – 1160/1. Kmalu potem se je sprejel sklep o ustanovitvi samostojnega amaterskega gledališča Ljudski oder iz želje po igralskem udejstvovanju, saj je veliko igralcev ostalo zunaj poklicnega gledališča.

Po vojni se je pojavilo tudi vprašanje obnove gledališča. *»Že takoj po osvoboditvi je bila zahteva vseh Celjanov, da se prične z obnovitvenimi deli. Kmalu so se res dela tudi pričela in celjski obrtniki so se živahno zavzeli za stvar, a dela so bila kmalu ustavljena z motivacijo, da obstoječi načrti, ki jih je pustil okupator, ne ustrezajo. Za tem so nastopile nove ovire, ker smo morali zaradi informbirojevske gospodarske blokade napeti vse sile, da na gospodarskem polju vzdržimo. Z uspešno borbo naše oblasti v razvoju našega gospodarstva in z*

reorganizacijo in demokratizacijo vsega našega javnega življenja in hkrati z njim pospešenega razmaha na področju kulture in prosvete se spet pojavi splošna zahteva po nadaljevanju obnove.« (Anton Aškerc: *Celje ima svoje gledališče*, Gledališki list Mestnega gledališča v Celju, 1952/53, št. 8, str. 171)

Na zahtevo OF, množičnih organizacij in delovnih kolektivov je prišlo do ustanovitve odbora za obnovo gledališča. Odbor je dobil 27. 10. 1950 od Ministrstva gradbeno dovoljenje, da lahko z obnovitvijo nadaljuje. Uveden je bil samoprispevek in gledališki dinar na vstopnice v kinopodjetjih. Glavnino stroškov so nosili delovni kolektivi, predvsem Tovarna emajlirane posode, Cinkarna in Beton. Imeli so težave pri nabavljanju materiala, obnova se je zavlekla in se končala v letu 1952/53. Ob tem je Anton Aškerc, ki je bil predsednik Sveta za kulturo in prosveto Mestnega ljudskega odbora iz Celja, zapisal: *»Naš obnovljeni gledališki dom, rezultat naših skupnih naporov, dokaz naše ljubezni do kulture, nam je danes v ponos in zadoščenje po uspešno zaključenem delu, biti pa nam mora predvsem pobuda za naše nadaljnje napore in uspehe na področju preobrazbe in rasti našega novega, vedrega in ponosnega socialističnega človeka, ki mu je ta hram namenjen.*« (Anton Aškerc: *Celje ima svoje gledališče*, Gledališki list Mestnega gledališča v Celju, 1952/53, št. 8, str. 172)

Obnovljeno gledališko stavbo so odprli s predstavo Kreftovih *Celjskih grofov*.

6. decembra 1950 je izdala MLO Celje odločbo o ustanovitvi Mestnega gledališča Celje.

Viri

- Fedor Gradišnik: Dva spominska simbola celjske predvojne gledališke dejavnosti in kažipot povojnim generacijam, v: Gledališki list Mestnega gledališča Celje; Anton Tomaž Linhart: Ta veseli dan ali Matiček se ženi, sezona 1953/54, št. 7, str. 235.
- Fedor Gradišnik: Pregled gledaliških tvornosti v Celju od prvih začetkov leta 1948 do 1953, v: Gledališki list Mestnega gledališča v Celju; Bratko Kreft: Celjski grofje, sezona 1952/53, št. 8.
- Fedor Gradišnik: Milan Skrbinšek v Celju, v: Gledališki list Mestnega gledališča Celje; Friedrich Schiller: Marija Stuart, sezona 1951/52, št. 1, str. 4.
- Anton Aškerc: Celje ima svoje gledališče, Gledališki list Mestnega gledališča v Celju, sezona 1952/53, št. 8, str. 171.
- Anton Aškerc: Celje ima svoje gledališče, Gledališki list Mestnega gledališča v Celju, sezona 1952/53, št. 8, str. 172.
- Ivan Prekoršek: Dramatično društvo v Celju, v: Gledališki list Mestnega gledališča v Celju; Bratko Kreft: Celjski grofje, sezona 1952/53, št. 8.

Tina Kosi

Zgodovina celjskega gledališkega poslopja

Preteklost celjskega gledališkega poslopja je tesno povezana s kamnitim obzidjem okoli mestnega jedra, ki ga je dal sezidati Friderik (1434–1454) v 15. stoletju. Obzidje je imelo šest okroglih stolpov, eden od njih je še danes del našega gledališča. Do dobe cesarice Marije Terezije (1740–1780) je ta stolp služil kot mučilnica, v kateri je rabelj obsojencem trl kosti. Gledališče se je v te prostore preselilo med leti 1822 in 1836. 6. oktobra 1876 je mesto kupilo to poslopje, ki je bilo pred tem v zasebni lasti. Kupnina je znašala 20.000 goldinarjev, pogodbo pa je kot priča na strani prodajalca podpisal Edvard Jeretin, ki je po smrti svojega očeta Janeza Jeretina vodil gledališko dejavnost tako v čitalnici kot tudi v mestnem gledališču. Gledališko poslopje je bilo zastarelo, zato so mestni veljaki leta 1884 sklenili poslopje porušiti in zgraditi novo stavbo. Leta 1885 je bilo novo poslopje dograjeno. Poslopje je bilo zgrajeno v modernem renesančnem slogu, ki je bil v modi konec 19. stoletja, in je bilo prizidano na stari mestni stolp. Prostore v stolpu so preuredili v shrambe in garderobe. Poslopje je takrat veljalo za enega najlepših v spodnjem delu Štajerske. To je bilo nemško gledališče, slovenski umetniki pa so se naselili vanj šele ob koncu prve svetovne vojne. V letu 1940/41 je občina predvidela 70.000 din za vzdrževanje in popravila poslopja ter za instalacijske napeljave. Med okupacijo so Nemci začeli prenavljati gledališče od znotraj in zunaj, tako da je bilo ob osvoboditvi 60 odstotkov grobo opravljenih zidarskih del, poslopje pa v nerabnem stanju. V splošni obnovi po vojni, je bilo gledališče kmalu na vrsti. Že v letih 1945 in 1946 so se začeli dogovarjati o obnovi, vendar so na začetku obnovo omejili na odstranjevanje ruševin in druga manjša dela. Obnovitelj je izvedel akcijo pridobivanja denarnih prispevkov, da bi se obnova nadaljevala. Potekala je po nemških načrtih, vendar je Ministrstvo za gradnjo LRS ustavilo obnovitvena dela z razlogom, da so ugotovili tri napake: premajhno število sedežev, slabo akustiko in nezadovoljivo odrišče. Kasneje so se odločili za nadaljevanje obnove, da bi se gledališče čimprej usposobilo za svoj namen, a v *»kolikor bi pa gledališče z razvojem mesta postalo premajhno, naj se zgradi popolnoma novo v potrebam odgovarjajočem obsegu, sedanje pa uporabi v druge kulturne namene.«* (Komisijski zapisnik z dne 30. november 1946) Kljub temu so se dela ustavila in pričeli so le še z likvidacijo neplačanih računov. Leta 1948 je Mestni odbor namenil za nadaljevanje obnove kredit v višini 2.500.000 din, toda zaradi stiske pri materialu, potrebe po strokovni delovni sili in

predvsem zaradi pomanjkanja načrtov, je ostal kredit neizkoriščen. To se je zavleklo vse do sezone 1950/51, ko je upravnik Fedor Gradišnik dejal: *»Preden končam, moram konstatirati žalostno in za Celje sramotno dejstvo, da se obnova gledališča še vedno ni pričela in da bomo morali kljub slovesnim zagotovitvam merodajnih faktorjev, da bo gledališko poslopje do začetka letošnje sezone gotovo, pričeti prvo sezono poklicnega gledališča v Celju v kinodvorani, medtem ko pravi hram celjske Talije sredi mesta razpada v sramoto vseh nas.«* (Celjski tednik, 21. oktober 1950) 27. oktobra 1950 je dopis Komisije za revizijo glavnih projektov Ministrstva za gradnjo LRS odločil, da se potrdijo obstoječi načrti in da se gradnja lahko nadaljuje. Decembra 1950 je bil sprejet odlok o krajevnem samopriskvku, ki je znašal 0,5-odstotni štirimesečni odtegljaj od mesečnih prejemkov vseh delavcev in uslužbencev v Celju ter malenkostni pribitek na vstopnice vseh vrst in zapitek v gostinskih lokalih. Ob tem je bilo zapisano: *»Niti za gledališče kot tako, niti za mesto Celje ni vseeno, kakšno bo to poslopje. Vemo, da se dela po točno določenih načrtih in tozadevno ni mogočih mnogo izprememb. Vendar je mogoče eno, in to je glavno: v okviru načrtov je mogoče dati zunanjemu izgledu in praktičnosti prostorov tako estetsko podobo, da bomo brez sramu lahko povabili v svoj kulturni hram tudi najrazvajanjšega gosta. S tem ne mislimo na nobeno razkošje, ker ga ne rabimo, zahtevamo pa eno in to je enostavno, a estetsko domačnost in udobnost ... Zavedati se moramo, da gradimo gledališče za dolgo dobo let in ne sme nam biti vseeno, kaj bodo bodoče generacije govorile o nas.«* (Fedor Gradišnik, Celjski gledališki list, sezona 1950/51, 23. januar 1951) Dopolnili so načrte in začeli z delom. Preuredili so prostore, spremenili namembnost srednjeveškega stolpa, mu odvzeli omet, tako da je stolp dobil nazaj svojo pravo podobo, opremili oder in leta 1953 odigrali prvo predstavo na obnovljenem odru. Še danes je večina gledališča ostala v stanju iz leta 1953 (z izjemo obnovljene strehe, sanitarij za zaposlene in kletnih prostorov za tehniko). Fedor Gradišnik je imel še kako zelo prav!

Vir

- Gustav Grobelnik: Kronika celjskega gledališkega poslopja, Gledališki list Mestnega gledališča v Celju; Bratko Kreft: Celjski grofje, sezona 1952/53, št. 8.